

ЗАТВЕРДЖЕНО

Начальник Державного управління
охорони навколишнього природного
середовища в Хмельницькій області

С.М. Вавринчук

« 7 » 12 2012 року

П А С П О Р Т

**ВОДНО-БОЛОТНОГО УГІДДЯ МІЖНАРОДНОГО
ЗНАЧЕННЯ**

“ПОНИЗЗЯ РІЧКИ СМОТРИЧ”

*сертифікат Рамсарської конвенції
№ 1401 від 29.07 2004 року*

Паспорт Водно-болотного угіддя міжнародного значення "Пониззя річки Смотрич"

1. Назва водно-болотного угіддя міжнародного значення:
Пониззя річки Смотрич

2. Природоохоронний статус, категорія території або об'єкту природно-заповідного фонду України: Водно-болотне угіддя міжнародного значення.
Угіддя входить до складу Національного природного парку „Подільські Товтри”.

3. Назва і місцезнаходження органу Міністерства екології та природних ресурсів України на місцях або адміністрації установи природно-заповідного фонду, що відповідає за збереження угіддя:

Адміністрація Національного природного парку „Подільські Товтри”. Директор: Янковський Олег Йосипович.

Адреса: Площа Польський ринок, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, 32300, Україна. Тел./факс: (038)4951771. E-mail: npptovtry@mail.ru

4. Адміністративне місцезнаходження (область, район, найближчі населені пункти):
Хмельницька область, Кам'янець-Подільський район, між селами Цибулівка та Устя; 15 км на південь від м. Кам'янець-Подільський (100 тис. жителів).

5. Географічне місцезнаходження (координати центру водно-болотного угіддя, середнє значення максимальної та мінімальної висоти над рівнем моря):

Довгота центру ВБУ - 26°38' сх. д., широта центру ВБУ - 48°33' пн. ш.; максимальна висота над рівнем моря – 208 м.

6. Загальна площа водно-болотного угіддя (в га) та площа його частини, яка належить до територій природно-заповідного фонду, їх функціональних зон.

1480 га; площа частини ВБУ, яка входить до складу Національного природного парку «Подільські Товтри» – 1480 га (100%).

7. Відмітити ознаки, що відповідають угіддю: морське, солонуватоводне, прісне; постійне заповнення водою, тимчасові сезонні розливи; морська затока, ділянка річки, озеро, струмок, джерело, ставок, канава; дельта, естуарій, лиман; верхове болото, низинне болото, заболочений ліс, безліса заплава; ділянки з домінуванням деревних порід, ділянки з домінуванням кущів; ділянки з домінуванням трав'яних рослин; піщані коси, скелі, розсипи каміння, наявність печер, наявність підводних карстів; вказати інше.

Угіддя є поєднанням каньйонної та дельтової ділянок річки Смотрич перед впаданням в р. Дністер і є типовим за фізико-географічними параметрами, складом водної та навколотоводної флори і фауни щодо невеликих річок у межах Подільської височини, що знаходиться у південно-західній Україні.

8. Критерії Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавним птахів (995_031), згідно з якими водно-болотне угіддя віднесене до переліку міжнародних:

Критерій 1: Угіддя представляє унікальну ділянку р.Смотрич, яка включає звужену каньйону і дельтову заплаву ділянки річки. Скельні береги каньйону створюють добрі умови для гніздування хижих птахів, а заплавна ділянка – для відтворення видів птахів водно-болотного комплексу і нересту ряду видів риб. Разом з тим, це Угіддя є досить

типовим для Подільської височини, як і певним чином для верхньої ділянки басейну великої р.Дністер у межах Континентального біогеографічного регіону.

Критерій 3: У межах Угіддя, яке знаходиться у Континентальному біогеографічному регіоні в Україні, зустрічаються типові представники місцевої флори і фауни: водорості, прибережно-водні судинні рослини – рогіз вузьколистий, рогіз широколистий, осока гостра, стрілолист стрілолистий, частуха подорожникова, півники болотні.

Тип водно-болотного угіддя M L Ts

9. Картоschema водно-болотного угіддя (масштаб не менше 1:50 000).

Картоschema у масштабі 1: 40000 додається.

10. Фізико-географічні особливості (походження, геологічні, геоморфологічні, типи ґрунтів, характеристики якості води, глибина, зміни рівня води, дані про територію водозбору, кліматичні умови тощо):

Біогеографічний регіон на карті Смарагдової мережі Європи: Континентальний.

За геоботанічним районуванням України: Подільсько-Бесарабська підпровінція Східноєвропейської провінції Європейської широколистяної області.

Геоморфологічна підобласть: Подільська височина Волино-Подільського тектонічного блоку.

Басейнова приналежність: Річка Смотрич впадає безпосередньо у р. Дністер у межах його середньої ділянки.

Угіддя розташоване у межах Волино-Подільського тектонічного блоку і відзначається близьким до поверхні заляганням порід кристалічного фундаменту. Сформовано з вапняків, мергелів, пісковиків, сланців, а також гранітів та гнейсів, що перекриваються лесами. У межах Угіддя виділяють одну геоморфологічну підобласть – Подільську структурно-денудаційну височину. Рельєфоутворююче значення мають неогенові (переважно морські) та антропогенові (алювіальні та схилі) відклади. Поверхня Угіддя - в основному підвищена полого-хвиляста лесова рівнина. За фізико-географічним районуванням України територія Угіддя належить до Західноподільського району Західноподільської області Подільської Лісостепової зони. Ґрунти на території Угіддя – темно-сірі опідзолені, чорноземи опідзолені переважно на лесових породах.

Якість поверхневих вод р.Смотрич задовільна, спостерігається перевищення ГДК зважених речовин (після зливових дощів) та біогенних речовин (азоту аммонійного). Значних перевищень концентрацій забруднюючих речовин не зафіксовано. Рівень води коливається в залежності від опадів та роботи малих ГЕС, що розташовані вище по течії. Глибина складає 1,5-2,8 м.

Клімат Угіддя помірно континентальний з м'якою зимою і теплим, вологим літом. Пересічна температура повітря у січні $-5,5^{\circ}\text{C}$, а у липні $+18,8^{\circ}\text{C}$. Період з температурою повітря понад $+10^{\circ}\text{C}$ становить близько 168 днів.

Середньорічна кількість опадів складає 554 мм, найбільша кількість опадів випадає в літні місяці. Моніторинг веде лабораторія екомоніторингу Національного природного парку "Подільські Товтри" та Дністровське басейнове регіональне управління.

11. Гідрологічні особливості (показники витрат ріки або запасів води у водоймі, режим живлення, підземні джерела, характеристика зимового та паводкового періодів, наноси тощо):

Річка Смотрич є лівою притокою Дністра, має довжину 168 км і площу басейну 1800 кв. км. Її басейн повністю знаходиться у межах Подільської височин (Хмельницька обл.). Р. Смотрич у пониззі Угіддя впадає у р. Дністер (довжиною 1352 км, площею басейну 72,5 тис.км²), що бере початок на північно-східних схилах Українських Карпат і впадає у

Дністровський лиман Чорного моря, і під час максимального наповнення Дністровського водосховища дністровська вода поступає в зворотному напрямку в річку Смотрич.

Живлення річки Смотрич змішане з переважанням снігового над дощовим; значна доля належить ґрунтовим водам. Річка Смотрич, швидкість течії якої 0,2 - 0,6 м/с, на порожистих ділянках 1,0 - 2,0 м/с, характеризується вираженою весняною повінню, низькою літньою меженню, яка порушується дощовими повенями і дещо підвищеним рівнем восени і взимку. Норма річного стоку річки коливається від 4,5 до 2,0 куб.м/с (в тому числі, від 3,0 до 1,5 - поверхневого стоку); у річку впадають невеликі струмки та джерела з оточуючих вапнякових скель. Заплава річки переривчаста: подекуди звужується до 20-50 м, а в районі дельти розширюється до 600 м. Під час повеней річка не виходить з берегів у межах каньйону, а в межах дельти – за межі заплави.

12. Характеристика флори та рослинності (найбільш поширені, ендемічні, рідкісні та зникаючі види та рослинні угруповання, що занесені до Червоної книги України, Зеленої книги України, міжнародних переліків, площі їх поширення тощо):

На території ВБУ “Пониззя р. Смотрич” поєднуються наступні еколого-флористичні комплекси: лісові, лучно-степові, степові, кушові, кальцепетрофітні, гідрофітні, болотні, синантропні та антропоїчні. Флора ВБУ “Пониззя р. Смотрич” (ПС) налічує 610 видів вищих судинних рослин, які представляють 95 родин, і входить до чотирьох відділів: *Equisetophyta* (3 види), *Pteridophyta* (5 видів), *Pinophyta* (4 види), *Magnoliophyta* (598 видів).

На території Угіддя трапляється 30 раритетних видів рослин із 16 родин, які включені до Червоної книги України (2009) та 34 регіонально рідкісних види. Серед них види, які характерні – для ВБУ “Пониззя р. Смотрич”: *Allium obliquum* L., *Allium strictum* Schrad., *Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Besser, *Euphorbia volhynica* Besser ex Racib., *Salvia cremenecensis* Besser, *Sorbus torminalis* (L.) Crantz, *Dictamnus albus* L., *Scopolia carniolica* Jacq., *Staphylaea pinnata* L.

До міжнародних списків занесена, окрім спільних для обох ВБУ видів : *Salvia cremenecensis*, яка включена до Європейського Червоного списку і Додатку 2 Бернської конвенції. Ендемічні види : *Linum linearifolium*, *Euphorbia tyraica*, *Onosma macrochaeta*, *Thymus podolicus*, *Salvia dumetorum*, *Jurinea tyraica*, *Poa versicolor*, *Seseli peucedanifolium*, *Linum basarabicum*, *Anchusa pseudoochroleuca*, *Scutellaria verna*, *Salvia cremenecensis*, *Galium tyraicum*, *Arum besserianum*, *Allium podolicum*, *Crataegus praeamata*, *Schivereckia podolica*

До переліку видів рослин, що підлягають особливій охороні на регіональному рівні, занесені *Aconitum variegatum* L., *Anemone sylvestris*, *Astragalus albidus*, *Arum besserianum*, *Polypodium vulgare*, *Cercus fruticosa*, *Daphne mezereum*, *Centaurea marschallian*, *Centaurea orientalis*, *Actaea spicata*, *Dianthus andzejowskianus*, *Hyacinthella leucopaea*, *Oxytropis pilosa*, *Campanula persicifolia*, *Cleistogenes serotina*, *Centaureum erythraea*, *Cimicifuga europaea*, *Leopoldia tenuiflora*, *Linum linearifolium*, *Inula helenium*, *Primula veris*, *Iris hungarica*, *Galium tyraicum*, *Lemna gibba*, *Teucrium pannonicum*, *Sesleria heuflerana*, *Equisetum telmateia*, *Allium podolicum*, *Pulmonaria mollis* Wulf. Ex Hornem, *Amygdalus nana* L., *Chamerion dodonaei* (Vill.) Holub, *Dentaria glandulosa* Waldst. Et Kit., *Primula elatior* (L.) Hill. та *Hedera helix* L.

На землях ВБУ “Пониззя р.Смотрич” трапляється 17 ендеміків (табл. 5.1) і 20 реліктових видів.

Ліси. У пониззі р. Смотрич на правому березі значний масив займає урочище “Панівецька дача” з грабово-дубових і похідних грабових лісів з характерними для них видами; описи таких масивів наведені у підрозділі 4.2.2. Улісах представлені типові лісові угруповання *Carpineto-Quercetum caricosum* (*pilosae*), *Carpineto-Quercetum aegopodiosum*, *Querceta (roboris) coryllhosa*, а також рідкісні угруповання *Querceta (roboris) comosa*; *Quercetum (roboris) swidoso-caricosum (montanae)* та *Quercetum (roboris) swidoso-caricosum (brevicollis)*, *Carpineto-Quercetwn (roboris) hederosum*, *Carpineto-Quercetum (roboris) asperuloso-hederosum*, що включені у Зелену книгу України (2009). Підлісок і трав'янистий покрив представлені типовими подільськими видами, які наведені у підрозділі 4.2.2.

Штучні лісові насадження. Значна частина території на схилах р. Смотрич (біля с. Шутнівці та на протилежному березі річки) вкрита лісовими культурами сосни звичайної, сосни чорної, сосни кримської та акації білої, де зростають такі ж види, що й на схилах ВБУ “Бакотська затока”.

Лучно-степові ділянки. Лучно-степові ділянки займають рівнинні плакорні частини невеликих схилів ярів та берегів річок Смотрич і Дністер, а також на нижніх терасах, які не затоплюються й утворюють прибережну смугу, що обривається скелястим берегом Дністровського водосховища. Їх можна побачити між селами Цибулівка та Верхні Панівці неподалік села Колодіївка.

Лучно-степові угруповання входять до союзів *Seslerio-Festucion glaucae* Klika 1931 em Kolbek, *Festucion valesiacaе* Klika 1931 s.l., *Fragario viridis-Trifolium montani* Korotchenko et Didukh 1997. Вони вирізняються значною присутністю лучних видів і сформовані за участю сеслерії Гейфлера (*Sesleria heuflerana* Schur) з переважанням конюшини гірської (*Trifolium montanum* L.), конюшини повзучої (*T. repens* L.), заячої конюшини багатолистої (*Anthyllis polyphylla* Kit.), лемботропіса чорніючого (*Lembotropis nigricans* (L.) Griseb.), люцерни румунської (*Medicago romanica* Prod.), люцерни хмелевидної (*M. lupulina* L.). Серед інших тут проростають лядвенець український (*Lotus ucrainus* Klok.), чина бульбиста (*Lathyrus tuberosus* L.), королиця звичайна (*Leucanthemum vulgare* Lam.), гвоздика дельтовидна (*Dianthus deltoides* L.), шавлія дібровна (*Salvia nemorosa* L.), шавлія кільчаста (*S. verticillata* L.), шавлія лучна (*S. pratensis* L.), шавлія поникла (*S. nutans* L.), астрагал еспарцетний (*Astragalus onobrychis* L.), фіалка запашна (*Viola odorata* L.), фіалка пагорбкова (*V. collina* Bess.), в'язіль барвистий (*Securigera varia* L.), вовчуг польовий (*Ononis arvensis* L.), а на ділянках, де інтенсивне випасання – молочай кипарисовидний (*Euphorbia cyparissias* L.), молочай прутувидний (*E. virgultosa* Klok.), молочай степовий (*E. stepposa* Zoz). Невеличкі куртини утворює анемона лісова (*A. silvestris* L.).

Чагарникові степи. Невеликі ділянки, які трапляються переважно на берегах р. Смотрич неподалік сіл Шутнівці, Цвіклівці Другі, Устя, сформовані за участю чагарників з родини Розових: шипшини найколючішої (*Rosa spinissima* L.), шипшини Юндзіла (*R. jundzillii* Besser), глоду кривочашечкового (*Crataegus curvisepala* Lindm), глоду колючого (*C. praearmata* Klok.), глоду однотичинкового (*C. monogyna* Jacq.), терену колючого (*Prunus spinosa* L.) і терену степового (*P. stepposa* Kotov). Кущі можуть утворювати однорідні групи, що особливо характерно для тернів та глодів або різновидові, з шипшиною. Особливо вирізняються щільні групи кущів на схилах еродованих ярів або на карнизах відслонень. На плакорних ділянках кущі стрічаються поодинокі і досить розсіяно.

Між кущами виділяються угруповання степових видів із значною присутністю лучно-степових рослин, що обумовлено більш мезофітними умовами, які створюють кущі. На таких ділянках заселяється маслинка вузьколиста (*Eleagnus angustifolia* L.), яку висаджували у полезахисних смугах.

Степи. Вапняково-кам'янисті плакорні ділянки та схили р. Смотрич вкривають сухі степові угруповання. Вони добре виражені біля сіл Верхні Панівці, Устя і представляють рослинність союзів *Galio campanulatae-Poion versicoloris* Kukovitsa et al. 1994, *Festucion valesiacaе* Klika 1931 s.l., *Cirsio-Brachypodium pinnati* Hadas et Klika 1944 em Krausch 1961.

Кальцепетрофітні угруповання. Такі угруповання фрагментарно трапляються на вапнякових схилах вздовж р. Смотрич від с. Цибулівки до с. Устя і за рослинним покривом подібні до угруповань ВБУ “Бакотська затока”.

Прибережно-водні та водні угруповання. На території ВБУ “Пониззя р. Смотрич” прибережно-водна рослинність збереглася по берегах струмків, а також на р. Смотрич між с. Цибулівка та Шутнівці.

На пологих берегах, де були раніше луки, поля і городи, в окремих місцях сформувалися незначні ділянки, на яких зростають осока гостра (*Carex acuta* L.), ситник розлогий (*J. effusus* L.), ситник розчепірений (*J. squarrosus* L.), ситник жаб'ячий (*J. bufonius* L.), очерет південний (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.) разом з жовтцем повзучим (*Ranunculus repens* L.) та чередою трироздільною (*Bidens tripartita* L.).

До Зеленої книги України (2009) включено угруповання: *Amygdaletum (nanae) festucosum (valesiacaе)*, *Amygdaletum nanae purum*, *Caricetum (humilis) brachypodosum (pinnati)*, *Caricetum (humilis) festucosum (valesiacaе)*, *Caricetum (humilis) sesleriosum (heufleranae)*, *Caricetum (humilis) stiposum (capillatae)*, *Carpineto (betuli)-Quercetum (roboris) scopoliosum (carniolicae)*, *Carpineto (betuli)-Quercetum (roboris) hederosum (helicis)*, *Carpineto (betuli)-Fraxineto (excelsioris)-Quercetum (roboris) alliosumursini*, *Poetum (versicoloris) caricosum (humilis)*, *Poetum (versicoloris) potentillosum (arenariae)*, *Poetum versicoloris seslerietum heufleranae purum*, *Poetum (versicoloris) stiposum (capillatae)*, *Seslerietum (heufleranae) festucosum (valesiacaе)*, *Seslerietum (heufleranae) inulosum (ensifoliae)*, *Seslerietum (heufleranae) teucriosum (chamaedryis)*, *Stipetum (capillatae) botriochloosum (ischaemi)*,

Stipetum (capillatae) brachypodiosum (pinnati), *Stipetum (capillatae) festucosum (valesiacaе)*, *Stipetum (capillatae) poosum (versicoloris)*, *Stipetum (capillatae) potentillosum (arenariae)*, *Stipetum (capillatae) stiposum (pulcherrimae)*, *Quercetum (roboris) cornoso (maris)-caricosum (montanae)*, *Quercetum (roboris) cornoso (maris)-caricosum (pilosae)*, *Quercetum (roboris) cornoso (maris)-convallariosum (majalis)*, *Quercetum (roboris) cornoso (maris)-galeobdolosum (lutei)*, *Quercetum (roboris) swidoso (sanguineaе)-caricosum (brevicollis)*

Цінність Угіддя великою мірою залежить від каньйону, в якому знаходиться річка, дельтової ділянки та близькості акваторій ріки Дністер. До основних угруповань водної рослинності належать угруповання з домінуванням ряски малої *Lemna minor*, очерету звичайного *Phragmites australis*, стрілолиста стрілолистого *Sagittaria sagittifolia* з їжачою голівкою зринувшою *Sparganium emersum*, осокою побережною *Carex riparia*. У воді затоки знаходяться широкопоширені представники зелених, синіх, червоних, евгленових водоростей, особливо: *Oscillatoria granulata* Gardner, *Euglena acus* Ehr., *Bangia atropurpurea* (Roth) Ag., *Ulothrix tenerrima* Kutz.

13. Характеристика фауни (найбільш поширені, ендемічні, рідкісні та зникаючі види, що занесені до Червоної книги України, міжнародних переліків, площі їх поширення тощо):

У ВБУ зареєстровано 21 вид комах, що занесені до Червоного списку МСОП, Європейського червоного списку, Червоної книги України і Додатку II Бернської конвенції. З 25 видів кісткових риб, що зустрічається у водах угіддя, 4 види занесені до Червоної книги України (табл. 5.4). Земноводні ВБУ представлені 10 видами, з них 4 занесені до Додатку II Бернської конвенції. На території угіддя зустрічається 8 видів плазунів, серед яких 4 види мають охоронні статуси. Зі 121 виду птахів, що зустрічаються на території угіддя, охоронні статуси мають 89 видів (табл. 5.5-5.6). Із ссавців на території мешкають 30 видів, з них 7 занесені до Червоного списку МСОП, Європейського червоного списку, Додатку II Бернської конвенції та до Червоної книги України. У наземній частині ВБУ зареєстровано 21 вид комах, що охороняються за різними природоохоронними документами, зокрема, 1 вид комах – вусач великий дубовий західний (*Cerambyx cerdo*), занесений до Червоного списку МСОП, Європейського червоного списку, Червоної книги України і Додатку II Бернської конвенції; 2 види – красотіл пахучий (*Calosoma sycophanta*) і сатурнія велика (*Saturnia pyri*) – до Європейського червоного списку та Червоної книги України; 2 види – гноєїд рогатий (*Onthophagus furacatus*), джміль незвичайний (*Bombus paradoxus*) – до Європейського червоного списку та 16 видів – до Червоної книги України (табл. 5.3). З останніх найчастіше зустрічаються жук-олень (*Lucanus cervus*), подалірій (*Iphiclides podalirius*) і ксилокопа фіолетова (*Xylocopa violacea*).

Земноводні ВБУ представлені 10 видами, що належать до 2 рядів: Безхвості Ecaudata (4 родини, 7 видів) і Хвостаті Caudata (1 родина, 2 види).

Протягом теплого періоду року у воді та біля води тримаються кумка червоночерева (*Bombina bombina*), жаби озерна (*Rana ridibunda*), ставкова (*R. lessonae*) та їстівна (*R. esculenta*). Ще 6 видів (жаба трав'яна (*Rana temporaria*), ропухи сіра (*Bufo bufo*) і зелена (*B. viridis*), квакша звичайна (*Hyla arborea*), тритони звичайний (*Triturus vulgaris*) і гребінчастий (*T. cristatus*) зустрічаються в прибережній смугі, на скелях, у чагарниках і лісових біотопах.

На території ВБУ найчастіше зустрічаються жаби озерна та ставкова, кумка червоночерева, квакша звичайна; нечисленними видами є жаба трав'яна, ропухи сіра, тритон гребінчастий, а рідкісними – ропуха зелена і тритон звичайний.

До Додатку II Бернської конвенції включені 4 види: кумка червоночерева, квакша звичайна, ропуха зелена і тритон гребінчастий.

У межах ВБУ зустрічається 8 видів Плазунів Reptilia, що належать до 2 рядів: Черепахи Chelonia (1 родина, 1 вид) і Лускаті Squamata (4 родини, 7 видів).

Черепаха болотяна (*Emys orbicularis*), вужі звичайний (*Natrix natrix*) і водяний (*N. tessellata*), гадюка звичайна (*Vepera berus*) протягом теплих періодів року зустрічаються як у воді і на берегах водойми, так і на скельних урвищах. Ящірки прудка (*Lacerta agilis*), зелена (*L. viridis*) і живородна (*L. vivipara*) та веретільниця ламка (*Anguis fragilis*) мешкають на скельних берегах, у заростях чагарників і в лісових масивах.

На території ВБУ звичайними видами є ящірки прудка та зелена, вужі водяний та звичайний, місцями – гадюка звичайна; нечисленними та рідкісними – веретільниця ламка, ящірка живородна та черепаха болотяна.

До Червоного списку МСОП, Європейського червоного списку та Додатку II Бернської конвенції занесений 1 вид – черепаха болотяна; до Додатку II Бернської конвенції та Червоної книги України – 1 вид (ящірка зелена), до II Додатку Бернської конвенції – 2 види (ящірка прудка, вуж водяний).

У гніздовий період на території ВБУ зустрічається 90 видів птахів, з них 47 видів є гніздовими і перелітними, 30 видів – гніздовими та осілими, 6 видів – гніздовими, перелітними та зимуючими, 1 вид – інтродукованим; 6 видів (літуючі) використовують ВБУ в якості кормової території.

В угідді гніздяться яструби великий (*Accipiter gentilis*) і малий (*A. nisus*), канюк звичайний (*Buteo buteo*), деркач (*Crex crex*), рибалочка (*Alcedo atthis*) – по 1 парі; боривітер звичайний (*Falco tinnunculus*) – до 40 пар, ластівка берегова (*Riparia riparia*) – до 50 пар, ластівка сільська (*Hirundo rustica*) – 25-30 пар, плиска біла (*Motacilla alba*) – 11-15 пар та ін. У гніздовий період на цю територію залітають на полювання лелека білий (*Ciconia ciconia*), шуліка чорний (*Milvus migrans*), зміїд (*Circaetus gallicus*), чапля сіра (*Ardea cinerea*) та ін. У видовому відношенні найбільшою групою птахів є ряд Горобцеподібні Passeriformes (15 родин, 54 види). Найбільш чисельними видами птахів цього ряду є горобець польовий (*Passer montanus*), шпак звичайний (*Sturnus vulgaris*), синиця велика (*Parus major*), зяблик (*Fringilla coelebs*), вівсянка звичайна (*Emberiza citrinella*), дрізд чорний (*Turdus merula*), дрізд співочий (*Turdus philomelos*), соловейко східний (*Luscinia luscinia*).

До інших рядів, які представлені значно меншою кількістю видів, належать Соколоподібні Falconiiformes (2 родини, 8 видів), Дятлоподібні Piciformes (1 родина, 6 видів), Совоподібні Strigiformes, Голубоподібні Columbiformes (по 1 родині та по 4 види), Куроподібні Galliformes (1 родина, 3 види), Лелекоподібні Ciconiiformes (2 родини, 3 видів), Ракшоподібні Coraciiformes (2 родини, 2 види), Журавлеподібні Gruiformes, Сивкоподібні Charadriiformes, Зозулеподібні Cuculiformes, Дрімлюгоподібні Caprimulgiformes, Одудоподібні Uropiformes (по 1 родині і по 1 виду).

Охороняються за різними природоохоронними документами 68 видів птахів, що зустрічаються у ВБУ в гніздовий період, зокрема 1 вид – шуліка чорний (*Milvus migrans*) занесений до Європейського Червоного списку, Додатку II Бернської конвенції та Червоної книги України; 1 вид – деркач (*Crex crex*) – до Червоного списку МСОП і Додатку II Бернської конвенції; 3 види – зміїд (*Circaetus gallicus*), пугач (*Bubo bubo*), сорокопуд сірий (*Lanius excubitor*) – до Червоної книги України і Додатку II Бернської конвенції, 1 вид – куріпка сіра (*Perdix perdix*) – до Європейського Червоного списку та 62 види – лише до II Додатку Бернської конвенції. Важливе значення ВБУ має також для міграції і зимування птахів. На цій території під час весняних і осінніх міграцій та взимку зареєстровано 31 вид птахів, з них 18 видів є водно-болотними. Зокрема тут можна зустріти чернь морську (*Aythya marila*), гоголя (*Bucephala clangula*), журавля сірого (*Grus grus*), підсоколика великого (*Falco subbuteo*) та ін.

Охороняються за різними природоохоронними документами 21 вид птахів, що зустрічаються у ВБУ в міграційні та зимовий періоди, зокрема, 1 вид – балабан (*Falco cherrug*) занесений до Червоного списку МСОП, Європейського червоного списку, Додатку II Бернської конвенції та Червоної книги України; 4 види – лелека чорний (*Ciconia nigra*), лунь лучний (*Circus pygargus*), сапсан (*Falco peregrinus*), журавель сірий (*Grus grus*) – до Червоної книги України і II Додатку Бернської конвенції; 1 вид – гагара чорновола (*Gavia arctica*) – до Європейського червоного списку та Додатку II Бернської конвенції; 2 види – чернь морська (*Aythya marila*), чайка (*Vanellus vanellus*) – до Європейського червоного списку; 1 вид – гоголь (*Bucephala clangula*) – до Червоної книги України та 12 видів – лише до II Додатку Бернської конвенції.

Ссавці Mammalia на території ВБУ представлені 30 видами (табл. 5.7). Найбільш повно представлений ряд Гризуни Rodentia (4 родини, 13 видів). У лісах типовими представниками гризунів є вивірка звичайна (*Sciurus vulgaris*) і вовчок горішковий (*Muscardinus avellanarius*), а на луках і полях – миша хатня (*Mus musculus*), миша польова (*Apodemus agrarius*) та ін.

З ряду Кажани Chiroptera (2 родини, 5 видів) в угідді можна зустріти підковоноса малого (*Rhinolophus hipposideros*), нічниць велику (*Myotis myotis*) і водяну (*M. myotis*), вуханя бурого (*Plecotus auritus*), вечірницю руду (*Nyctalus noctula*).

Ряд Хижі Carnivora (2 родини, 6 видів) представлений лисицею звичайною (*Vulpes vulpes*), борсуком (*Meles meles*), куницями лісовою (*Meles meles*) та кам'яною (*M. foina*), ласкою (*Mustela nivalis*) і видрою річковою (*Lutra lutra*).

З ряду Комахоїдні Insectivora (3 родини, 3 види) зустрічаються їжак звичайний (*Erinaceus europaeus*), кріт звичайний (*Talpa europaea*), мідиця звичайна (*Sorex araneus*).

Найменш чисельні ряди Ратичні Artiodactyla (2 родини, 2 види) і Зайцеподібні Leporiformes (1 родина, 1 вид). З копитних заходять в угіддя козуля звичайна (*Capreolus capreolus*) і свиня дика (*Sus scrofa*), а із зайцеподібних мешканцем цієї території є заєць сірий (*Lepus europaeus*).

Охороняються за різними природоохоронними документами 7 видів ссавців, що зустрічаються у ВБУ, зокрема 1 вид – видра річкова (*Lutra lutra*) занесений до Червоного списку МСОП, Європейського червоного списку, Червоної книги України та Додатку II Бернської конвенції; 1 вид – підковоніс малий (*Rhinolophus hipposideros*) – до Європейського червоного списку, Червоної книги України та Додатку II Бернської конвенції; 5 видів – нічниця водяна (*Myotis daubentoni*), вечірниця руда (*Nyctalus noctula*), нічниця велика (*Myotis myotis*), вухань бурий (*Plecotus auritus*), хом'як звичайний (*Cricetus cricetus*) – до Червоної книги України і Додатку II Бернської конвенції

У водах ВБУ “Пониззя Смотрича” нерестяться та нагулюються види риб, занесених до Червоної книги України, таких як: вирезуб (*Rutilus frisii*), бистрянка російська (*Alburnoides bipunctatus rossicus*), ялець звичайний (*Leuciscus leuciscus*), марена звичайна (*Barbus barbus*). Ті ж води є важливим місцем для нересту найпоширеніших тут видів риб, серед яких плітка звичайна (*Rutilus rutilus*), краснопірка (*Scardinius erythrophthalmus*), карась сріблястий (*Carassius gibelio*), короп (*Cyprinus carpio*), верховодка звичайна (*Alburnus alburnus*), лящ звичайний (*Abramis brama*), окунь звичайний (*Perca fluviatilis*), щука (*Esox lucius*), судак звичайний (*Lucioperca lucioperca*), йорж звичайний (*Gymnocephalus cernua*), бичок-кругляк (*Neogobius gymnotrachelus*). Інвентаризація іхтіофауни ВБУ, проведена за останні роки, показала, що тут зустрічаються 25 видів кісткових риб, які належать до 3 рядів: Коропоподібні Cypriniformes (2 родини, 20 видів), Окунеподібні Perciformes (2 родини, 4 види) та Щукоподібні Esociformes (1 родина, 1 вид). Інтродуковані у води регіону 3 види: чебачок амурський (*Pseudorasbora parva*), товстолоб білий (*Hypophthalmichthys molitrix*), товстолоб строкатий (*Aristichthys nobilis*).

Найбільш чисельними видами є короп (*Cyprinus carpio*), карась сріблястий (*Carassius auratus*), плітка (*Rutilus rutilus*), лящ (*Abramis brama*), окунь річковий (*Perca fluviatilis*), судак звичайний (*Lucioperca lucioperca*) та ін. До Червоної киги України занесені 4 види: вирезуб (*Rutilus frisii*), бистрянка російська (*Alburnoides bipunctatus rossicus*), ялець звичайний (*Leuciscus leuciscus*), марена звичайна (*Barbus barbus*)

14. Культурні цінності території (зокрема об'єкти культурної спадщини, культові споруди, археологічні знахідки тощо):

Якщо вище за течією Смотрича (приблизно за 15 км) у межах м. Кам'янець-Подільський є багато історичних об'єктів XI-XIX століть, то територія угіддя скромна на об'єкти соціально-культурної та історичної спадщини. В цьому аспекті можна говорити хіба що про **археологічну пам'ятку Староруське городище XI-XIII ст.** (бокс 5.2). Географічне розташування городища: Кам'янець-Подільський р-н, Устівська сільська рада, с. Устя, в тому місці, де р. Смотрич, впадаючи у Дністер, утворює невеликий мис.

15. Перелік користувачів та власників землі:

а) в межах угіддя: Державна власність на землі водного фонду, які включають територію річки Смотрич та її прибережні захисні смуги по обидві сторони. Стан Смотрицького каньйону та прибережних смуг контролюється адміністрацією Національного природного парку „Подільські Товтри” та Дністровським регіональним басейновим управлінням.

б) на суміжних територіях: Землі поряд знаходяться у межах Національного природного парку „Подільські Товтри”. Вони включають землі водного фонду; землі населених пунктів (приватні та колективні) та приватні сільськогосподарські землі (рілля, пасовища, сінокоси, сади).

16. Способи використання земель (дати перелік видів господарської діяльності, обсяги використання природних ресурсів):

а) в межах угіддя: наукові дослідження, природоохоронні заходи; рекреаційна діяльність: відпочинок і рибальство у визначених місцях за погодженням з адміністрацією Національного природного парку „Подільські Товтри” терміни та обсяги добування.

б) на суміжних землях: рекреаційна діяльність у відведених місцях рекреаційної зони, господарська діяльність (відповідно до типів сільськогосподарських угідь: пасовища, сінокоси, рілля, сади) за погодженням Національного природного парку „Подільські Товтри”.

17. Чинники (минулі, сучасні або потенційні) несприятливого для угідь впливу, включаючи зміни в природокористуванні або проекти розвитку:

У сучасних умовах найбільш небезпечними проявляються прямі загрози, що спричиняють деградацію біологічного різноманіття і деформують та руйнують ландшафти, таким чином спричиняючи загальну деградацію екосистем водно-болотних угідь. Найбільший вплив спричинила господарська діяльність у регіоні, починаючи від створення Новодністровської ГАЕС й закінчуючи дачним будівництвом та протиерозійним залісненням лучно-степових та кам'янистих схилів. При цьому чинники, пов'язані з соціально-демографічними процесами, включаючи освіту, виховання та природоохоронну діяльність, мали також виражений вплив на стан ВБУ, і вплив цей був на загал деструктивним.

Виконані оцінки дозволяють зробити висновок про те, що основними факторами антропогенного впливу на стан і розвиток природних процесів ВБУ є такі:

- сільськогосподарська діяльність на суміжних з ВБУ землях (надмірне розорювання, випасання худоби, штучні пожежі, вплив органічних відходів);
- неадекватне природокористування (браконьєрство, збирання лікарських та квіткових рослин, кар'єрне добування будівельних матеріалів, заліснення схилів);
- урбанізація на суміжних з ВБУ землях (розростання місць поселень та розвиток інфраструктури, засмічення побутовими відходами)
- природні процеси і явища (вітрова та водна ерозія, зсуви, поширення не аборигенних видів).
- рекреаційна діяльність (засмічення і забруднення, порушення території та флори в місцях відпочинку).

18. Перелік управлінських документів щодо об'єкта.

Розроблено спеціальний менеджмент-план щодо водно-болотного угіддя міжнародного значення (2011 р.).

Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів Національного природного парку „Подільські Товтри” затверджений Міністерством екології та природних ресурсів України наказ №257 від 09.07.2002 р.

19. Заходи щодо збереження угіддя, які запропоновані:

У відповідності до Указу Президента України від 27.06 1996 р., № 174/ 96 територія Угіддя увійшла до складу рекреаційної зони Національного природного парку „Подільські Товтри”.

Менеджмент біорізноманіття здійснюється відповідно до Закону „Про природно-заповідний фонд України” (1992 р.), Положення про Національний природний парк „Подільські Товтри” (1996 р.).

Дністровське регіональне басейнове управління (с. Новодністровськ Чернівецької області) та лабораторія екомоніторингу НПП “Подільські Товтри” здійснює моніторинг водних ресурсів.

Об'єкт ПЗФ за категорією Національний природний парк, Об'єкт ПЗФ за значенням загальнодержавне

Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів Національного природного парку „Подільські Товтри” затверджено Міністерством екології та природних ресурсів України в 2002 р. Буде розроблено спеціальний менеджмент-план щодо водно-болотного угіддя міжнародного значення.

Розроблено зонування ВБУ. Навколо об'єкта дослідження були виокремлені наступні зони, передбачені законодавством: водоохоронна зона, прибережна захисна смуга, буферна зона екомережі та функціональні зони парку. Режим використання цих зон став основним фактором при розробленні плану зонування території ВБУ з розумінням того, що врахування вимог щодо встановлення та використання зон, регламентованих законодавством, є базовим та обов'язковим.

Зауважимо, що такий перелік не є вичерпним, законодавством передбачено виділення деяких інших, більш специфічних зон (зокрема, охоронної зони навколо особливо цінних об'єктів; зони санітарної охорони в районах забору води; берегових смуг на судноплавних водних шляхах та ін.), але для цього об'єкту ці вимоги не є аплікативними.

Зона управління 1 (картосхема додаток Б) – це зона охорони та посиленого контролю рекреаційного використання. Територія характеризується особливою природною цінністю, вразливістю прибережної смуги, високим рекреаційним потенціалом та його використанням, наявністю ділянок, критичних за вразливістю (із найвищою природною цінністю та надмірною вразливістю). Беручи до уваги те, що локалізація цих ділянок співпадає із місцями розміщення ділянок високого рекреаційного потенціалу, відзначимо, що причиною надмірної вразливості ділянок особливої природної цінності є неналежне рекреаційне використання території. Управління зоною 1 варто спрямувати на збереження особливо цінних природних комплексів та строге обмеження рекреаційного використання території у місцях, критичних за вразливістю.

Зона управління 2 – це зона стабілізації рекреаційного використання. Територія характеризується високим та нерівномірним рекреаційним навантаженням, показник природної цінності знаходиться на середньому рівні. Рекреаційний потенціал має прибережна смуга, для якої встановлений високий показник вразливості. Управління зоною 2 варто спрямувати на регулювання рекреаційного використання території та запобігання надмірному навантаженню.

Зона управління 3 – це зона охорони та підтримання сприятливого режиму. Територія характеризується особливою природною цінністю, середнім рекреаційним потенціалом та низьким рівнем використання. Управління зоною 3 варто спрямувати на збереження та підтримання сприятливого режиму особливо цінних природних комплексів.

Зона управління 4 – це зона перспективного розвитку рекреації. Територія характеризується незначною природною цінністю, але високою вразливістю прибережної захисної смуги. У різних частинах території встановлені різні значення рекреаційного потенціалу та рівнів використання. Враховуючи незначну природну цінність цієї території (рис. 4.14), зону варто розглядати як найбільш придатну для рекреаційного використання. Управління зоною 4 варто спрямувати на розвиток рекреаційного потенціалу та його регульоване використання.

Зона управління 5 – це зона охорони та посиленого контролю господарського використання. Територія характеризується особливою природною цінністю, високим рівнем використання та низьким рекреаційним потенціалом. Ділянки особливої природної цінності охоплюють невелику частину прибережної смуги та є критичними за вразливістю. Зважаючи на те, що рекреаційний потенціал виділеної території низький, причиною вразливості особливо цінних ділянок є, швидше за все, господарська діяльність (надмірна розораність земель у прибережній смузі, використання агрохімікатів на прилеглих сільськогосподарських угіддях). Управління зоною 5 варто спрямувати на збереження особливо цінних природних комплексів та захист від нераціонального господарського використання.

20. Проведення наукових досліджень:

Національний природний парк „Подільські Товтри”, у підпорядкуванні якого знаходиться Угіддя, є науково-дослідною установою в системі Мінприроди України. У штаті парку 6 наукових співробітників, які працюють у науково-дослідницькому відділі. Серед головних напрямів досліджень: моніторинг за станом збереження біологічного та

ландшафтного різноманіття в рамках виконання щорічної Програми Літопису природи. Наукові дослідження здійснюються за активної участі співробітників Інституту екології Карпат НАН України (м. Львів), Інституту ботаніки ім. М.Г.Холодного та Інституту зоології НАН України (м. Київ). Відповідно до проекту : «Управління водно-болотними угіддями Кам'янецького Придністров'я» науковцями НПП «Подільські Товтри», Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Університету менеджменту освіти АПН України проведено вивчення стану об'єкта станом на 2011р., загрози, флористичне і фауністичне різноманіття та розроблено план управління об'єктом.

План управління додається (Додаток А).

21. Стан природоохоронної пропаганди та освіти (наявність візит-центрів, пунктів спостереження, інформаційних буклетів, співпраця з навчальними закладами та природоохоронними центрами, громадськими екологічними організаціями та інше):

Постійно здійснюється еколого-освітня діяльність серед населення, особливо дітей, навколишніх сіл та відпочиваючих. Випускаються інформаційні листівки та буклети щодо цінностей Національного природного парку „Подільські Товтри”. Еколого-освітній центр знаходиться в адміністративній будівлі парку у м. Кам'янець-Подільський.

Співпраця з НГО "Товариство Подільських природодослідників та природолюбів", Кам'янець-Подільським районним осередком ВЕЛ, Гораївським та Китайгородським первинними осередками ВЕЛ, "Зелені товтри" та Дружиною охорони природи, Кам'янець-Подільським національним університетом ім.І.Огієнка (природничий факультет), Подільським державним аграрно-технічним університетом, ЗОШ с.Гораївка смт.Стара Ушиця, Китайгород, Колодіївка, Грушка, Врублівці, Шутнівці.

Розроблено та встановлено інформаційний сайт в Інтернеті: www.tovtry.km.ua.

22. Стан рекреації та туризму (облаштування місць рекреації і туризму, характеристика туристичних маршрутів та екологічних стежин у межах угіддя, відвідуваність тощо):

Рекреація та туристична діяльність здійснюється переважно в літній період і локалізована переважно в районі с. Шутнівці, де літом постійно відпочиває біля 100 чол. та до 1 тис. чол. в рік приїжджає з 1-2-х денними візитами для недільного відпочинку.

Розроблено туристичний маршрут Кам'янець-Подільський - Устя, яким щороку проходять до 1000 відвідувачів. Передбачається розробити екологічну стежку в межах заказника “Устянський”. Для школярів та студентів на території Угіддя здійснюються екскурсії.

23. Хто та коли заповнив паспорт (прізвище та місцезнаходження особи, посада, назва та місцезнаходження організації):

Любінська Л.Г. – ст. н. сп. Науково-дослідницького відділу НПП «Подільські Товтри», 32300 Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Польський ринок, 6.

Матвеев М.Д. – декан природничого ф-ту Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 32300 Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61.

Кучинська О.П.- завідувач науково-дослідницьким відділом НПП «Подільські Товтри», 32300 Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Польський ринок, 6.

24. Термін дії Паспорта - 10 років, але кожного року до нього вносяться необхідні зміни у вигляді додатків.

25. Бібліографічні джерела (тільки наукові та технічні): прізвища та ініціали авторів, назва видання, видавництво, рік, том/випуск, сторінки:

1. Заповідні перлини Хмельниччини / під ред. Т.Л. Андрієнко. – Хмельницький : Інтрада, 2006. – 220 с. Водно-болотні угіддя України / [Марушевський Г. Б., Жарук І. С., Фесенко Г. В та ін.]. – К. : Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл, 2006. – 312 с.
2. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – С. 189. – з наступними змінами.
3. Гордій Н.М. Денні лускокрилі Lepidoptera, Diurna водно-болотного угіддя міжнародного значення “Бакотська затока” // Подільський природничий вісник. – 2010. – Вип. 1. – С. 25-39.
4. Дідух Я.П. Геоботанічне районування України та суміжних територій / Я.П. Дідух, Ю.Р. Шеляг-Сосонко // Укр. ботан. журн. – 2003. – Т. 60. – №4. – С. 447-463.
5. Заповідні перлини Хмельниччини / під ред. Т.Л. Андрієнко. – Хмельницький : Інтрада, 2006. – 220 с.
6. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Дослідження поверхневих вод басейну р. Дністер у межах НПП “Подільські Товтри” // Різноманіття природи Хмельниччини. Збірник статей за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конференції “Ландшафтне та біологічне різноманіття Хмельниччини: дослідження, збереження та відтворення”. – м. Кам’янець-Подільський 17-18.12. 2003 р. – Абетка-НОВА. -2004. – С.220-223
7. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Аналіз моніторингових досліджень стану водних екосистем НПП “Подільські Товтри” // Мат. І-шої Всеукр. наук.-практ. конференції “Теорія і практика заповідної справи в Україні”. – м. Миколаїв, Миколаївський держуніверситет, 18-19.03.2004р.
8. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Антропогенний вплив на стан поверхневих вод ПЗФ НПП “Подільські Товтри” // Мат. Хмельницької наук.-практ. конференції “Довкілля Хмельниччини: стан, проблеми, шляхи вирішення”. – м. Хмельницький, Держуправління охорони навколишнього природного середовища в Хмельницькій обл., 29.04.2004р.
9. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Дослідження поверхневих та джерельних вод в Староушицькій зоні НПП “Подільські Товтри” // Мат. наук.-практ. конференції, присвяченої 20-річчю Шацького національного природного парку. – с.Світязь, 04.2004 р.
10. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Моніторингові дослідження стану річок басейну р.Дністер в межах НПП “Подільські Товтри” // Мат. междунар. конференції “Интегрированное управление природными ресурсами трансграничного бассейна реки Днестр”. – г. Кишинев, 16-17.09.2004г. – С.183-186.
11. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Експедиційні дослідження поверхневих вод басейну р.Дністер в межах НПП “Подільські Товтри” в 2003-2004рр. // Мат. ІІІ міжнар. наук.-практ. конференції “Екологія хімії”. Молдавська Асоціація з розвитку і підтримки наукових досліджень (MRDA) – м. Кишинів, 20-21.05.2005р. – С.103.
12. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Стан джерельних вод Кам’янець-Подільського відділення НПП “Подільські Товтри” // Мат. ІV міжнарод. наук.-практ. конференції “Фальцфейнівські читання”, Інститут природознавства Херсонського державного університету – м. Херсон, 18-20 травня 2005р. – Т.1 – С.289-291.
13. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Антропогенное влияние на состояние поверхностных вод НПП “Подільські Товтри” // Мат. науч.-практ. конференции “Изучение и сохранение природных экосистем заповедников лесостепной зоны” к 70-летию Центрально-Черноземного заповедника – г. Курск, 22-24.05.2005г. – С.98-100.
14. Кучинська О.П., Чайка Н.А., Нікітін А.О. Дослідження поверхневих та джерельних вод в Староушицькій зоні НПП “Подільські Товтри” // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю створення НПП “Подільські Товтри” “Менеджмент екосистем природно-заповідних територій”. – Кам’янець-Подільський. “Аксіома”. – 2006. – С.187-192
15. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Екологічний моніторинг стану пам’ятки природи загальнодержавного значення „Смотрицький каньйон” // Матеріали 5-ої Міжнародної наукової конференції „Фальцфейнівські читання – 2007”. 24-26 травня 2007р., Херсонський державний університет, Інститут природознавства, Херсон – 2007, С.182-184.
16. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Стан поверхневих вод як середовища для живих організмів // Методичні рекомендації „Впровадження цілей охорони біорізноманіття національного природного парку „Подільські Товтри” Кам’янець-Подільський, В-во „Аксіома”, 2007р. С.31-33.
17. Кучинська О.П. Пропозиції зі створення загального інформаційного басейнового ресурсу в ході виконання проекту „Програма дій з поліпшення транскордонної співпраці і сталого управління

ріки Дністер” / Матеріали четвертої зустрічі по проекту ОБСЄ/ЄЕК ООН „Дністер – II”, організатор – координатор проектів ОБСЄ в Україні, 23-24 лютого 2007р., м.Чернівці

18. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Пропозиції до „Програми дій з поліпшення транскордонної співпраці і сталого управління ріки Дністер на період 2007-2009рр.” / Матеріали п'ятої зустрічі та громадських консультацій (круглий стіл) щодо обговорення проекту „Угоди про співпрацю в області охорони та стійкого розвитку басейну ріки Дністер” та інших документів проекту ОБСЄ/ЄЕК ООН, організатор ГО „МАМА-86-Одеса”, Інститут проблем ринку та еколого-економічних досліджень, 13-14 квітня 2007р., м.Одеса.

19. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Досвід роботи НГО „Товариство Подільських природодослідників та природолюбів” зі збереження та відновлення річок / Матеріали п'ятої робочої зустрічі Української річкової мережі, організатор Чорноморська програма „Ветландс Інтернешнл”, 28 червня – 1 липня 2007р., м.Чернігів.

20. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Вплив антропогенних чинників на стан поверхневих вод НПП „Подільські Товтри” / Матеріали науково-практичної конференції „Проблеми становлення та функціонування об'єктів природно-заповідного фонду”, присвяченої 5-річчю з дня створення Національного природного парку „Гуцульщина”, 21 вересня 2007 р., м.Косів.

21. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Об'єкти Рамсарської конвенції на території НПП "Подільські Товтри" // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції „Теорія і практика сучасного природознавства”, присвяченої 90-річчю утворення Херсонського державного університету. – 13-15 листопада 2007р., Херсонський державний університет, Інститут природознавства, кафедра загальної та неорганічної хімії. – м.Херсон.

22. Кучинська О.П. Громадська екологічна експертиза як засіб впливу громадськості на вирішення екологічних проблем на місцевому рівні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Проблеми екології людини”. – листопад 2007р., Луцький інститут розвитку людини Університету „Україна”, Волинська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги. – м. Луцьк. - 2007. – С.60-66.

23. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Состояние поверхностных водоемов в пределах объектов рамсарской конвенции на территории национального природного парка „Подольские Толтры” // Материалы научно-практической конференции „Роль особо охраняемых природных территорий лесостепной и степной природных зон в сохранении и изучении биологического разнообразия”, посвященной 80-летию Воронежского государственного природного биосферного заповедника. – 17-21 сентября 2007г., Воронежский государственный природный биосферный заповедник, г.Воронеж, ВГПУ. – С.50-53.

24. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Вплив антропогенних чинників на стан поверхневих вод НПП „Подільські Товтри” / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Охорона і менеджмент об'єктів неживої природи на заповідних територіях”, 21-23 травня 2008 р., природний заповідник „Медобори”. – Гримайлів-Тернопіль: „Джура”, 2008. – С.172-174.

25. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Організація занять з екомоніторингу поверхневих вод – одна з форм екологічної освіти в НПП „Подільські Товтри” // Матеріали Міжнародної наукової конференції „Значення та перспективи стаціонарних досліджень для збереження біорізноманіття”, присвяченої 50-річчю функціонування високогірного біологічного стаціонару „Пожижевська” (Чорногора, Українські Карпати), 23-27 вересня 2008р., Інститут екології Карпат НАН України. – Львів – 2008. – С.236-237

26. Кучинська О.П. Правове та екологічне регулювання природокористування на територіях природо-заповідного фонду // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Роль об'єктів ПЗФ у збереженні біорізноманіття”, присвяченої 85-річчю Кримського природного заповідника, 25-27 вересня 2008 р., Кримський природний заповідник. – м.Алушта -2008.- С.60-67.

27. Кучинська О.П., Чайка Н.А., Нікітін А.О. Стан джерельних вод на території м. Кам'янець-Подільського // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції „Урбоєкосистеми: Проблеми і перспективи розвитку”, 21-22 березня 2008 р., Ішимський державний педагогічний інститут ім. П.П.Єршова, біолого-географічний факультет. – м. Ішим, Тюменська обл., Росія – 2008. – С.44-45.

28. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Загальна гідрохімічна характеристика р.Дністер на території НПП "Подільські Товтри" // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Національні природні парки в системі екомережі: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку”, присвяченої 10-річчю створення Яворівського національного природного парку, 4 липня 2008 р., Яворівський

національний природний парк. – смт.Івано-Франкове, Яворівський р-н, Львівська обл. – Київ. – 2009. – С.114-117.

29. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Моніторинг поверхневих вод НПП „Подільські Товтри” // Матеріали Міжнародної наукової конференції „Моніторинг екосистем Карпат”, присвяченої 10-літтю кафедри біології та екології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 7-9 листопада 2008 р., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – м.Івано-Франківськ: „Гостинець” – Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – С.133-135.

30. Кучинська О.П., Чайка Н.А. Дослідження поверхневих вод басейну р.Дністер в межах НПП „Подільські Товтри” як об’єкту екотуризму // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Дністровський каньйон: проблеми розвитку туризму та шляхи їх вирішення”, 16-18 травня 2009р., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Збірник „Дністровський каньйон – унікальна територія туризму” – м.Тернопіль – 2009. – С.216-218.

31. Літопис природи Національного природного парку „Подільські Товтри”, 16 томів (1996-2011 рр.).

32. Літопис природи Національного природного парку „Подільські Товтри”, 15 томів (1997-2011 рр.).

33. Любінська Л.Г. Природні цінності Національного природного парку “Подільські Товтри” / Любінська Л.Г., Ковальчук С.І., Матвеев М.Д. – Кам’янець-Подільський, 1999. – 87 с.

34. Любінська Л. Природні й історико-культурні цінності Поділля: збереження і використання / Л. Любінська, Л. Куб’як // Збереження біорізноманіття: традиції та сучасність / відп. ред. Т. Гардашук ; Тов-во “Зелена Україна”. – К. : Хімджест, 2003. – С. 75-81.

35. Любінська Л.Г. Екологічний менеджмент у НПП “Подільські Товтри” / Л.Г. Любінська // Різноманіття природи Хмельниччини : зб. ст. за матеріалами конф. “Ландшафтне і біологічне різноманіття Хмельниччини: дослідження, збереження та відтворення”. – Кам’янець-Подільський, 2004. – 296 с.

36. Любінська Л.Г. Бакотська затока. Водно-болотні угіддя України. / Любінська Л.Г.[під ред. Марушевського Г.Б., Жарук І.С.] – К. : Чорномор. програма Ветланд Інтернешнл, 2006. – С. 120-125.

37. Любінська Л.Г. Пониззя річки Смотрич. Водно-болотні угіддя України / Любінська Л.Г. [під ред. Марушевського Г.Б., Жарук І.С.] – К. : Чорномор. програм. Ветланд Інтернешнл, 2006. – С. 125-129.

38. Любінська Л.Г. Пониззя р. Смотрич – міжнародне водно-болотне угіддя / Л.Г. Любінська, М.Д Матвеев // Менеджмент екосистем природно-заповідних територій; Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю створення Національного природного парку “Подільські Товтри”. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2006. – С. 206-211.

39. Матвеев М.Д. «Бакотська затока» водно-болотне угіддя міжнародного значення / М. Матвеев, Л. Любінська // Вісник Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Природничі науки. – Вип. 2. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 116-121.

40. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

41. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.

42. Управління водно-болотними угіддями міжнародного значення (Методичні рекомендації до планування і впровадження/ [під ред. Г.В. Коломійця, С.В. Тарашука; відп. ред. В.А.Костюшин]. – К.: Нац. екологічний центр України, 2005. – 194 с.

43. Управління водно-болотними угіддями Кам’янецького Придністров’я : монографія / В.І. Карамушка, Л.Г. Любінська, М.Д. Матвеев, О.П. Кучинська, І.П. Касіяник, А.І. Ющук, Н.А. Чайка, В.Б. Гаврилюк, М.М. Рябий, О.С. Тарасова, М.В. Дребет, А.О. Нікітін, М.І. Козак, В.А. Колодій. – Кам’янець-Подільський : ПП Мошинський, 2011. –170 с.